

TARIX

FarDU. Ilmiy xabarlar – Scientific journal of the Fergana State University

Volume 31 Issue 2, 2025-yil

DOI: [10.56292/SJFSU/vol31_iss2/a86](https://doi.org/10.56292/SJFSU/vol31_iss2/a86)

UO'K.392

GLOBALLASHUV DAVRIDA BOQIY MAROSIM: TOSHKENT VOHASI MUQADDAS QADAMJO VA MOZORLARIDA ZIYORAT**В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ: ВЕЧНАЯ ТРАДИЦИЯ ПАЛОМНИЧЕСТВА В СВЯЩЕННЫХ МЕСТАХ И МАВЗОЛЕЯХ ТАШКЕНТСКОГО ОАЗИСА****IN THE ERA OF GLOBALIZATION: THE ETERNAL TRADITION OF PILGRIMAGE TO THE SACRED SITES AND MAUSOLEUMS OF THE TASHKENT OASIS****Jumayeva Shoira Berdiyrovna**

Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Gumanitar fanlar fakulteti Tarix kafedrası dotsenti (PhD)

Annatotsiya

Muqaddas qadamjo va mozorlarga ziyorat Markaziy Osiyo xalqlarining qadimiy marosimlaridan biri hisoblanadi. Shuni ta'kidlash joizki, bugungi kunda ziyorat mavzusi yana dolzarb mavzulardan biriga aylandi. Globallashuv jarayoni ta'siri hamda turizm sohasi rivoji natijasida ziyorat turizmi yo'nalishida sayohat qiluvchilar soni yildan yilga oshib bormoqda. Vatanimiz dunyoga buyuk alloma, ulamoyu-valiy insonlari nomi bilan ham mashhurdir. Bu esa o'z navbatida mamlakatimizda ziyorat turizmini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur maqolani tayyorlashda Toshkent vohasida mashhur ziyoratgohlardan biri Shayx Umar Vali ziyoratgohi tadqiqot mavzusi sifatida tanlab olindi. Toshkent vohasi ziyoratgohlari tarixi, me'moriy echimi va mahalliy aholining ziyorat marosimlari bilan respublikaning boshqa hududlaridan ajralib turuvchi lokal xususiyatlarga ega. Ayniqsa, vohaning tog' va tog'oldi hududlarida ziyorat marosimlari yaxshi saqlanib qolgan. Tadqiqot davomida quyidagi savollar belgilab olindi: zamonaviy dunyoda ziyorat an'analarning qayta tiklanishining asosiy sabablari va Shayx Umar Vali ziyoratgohining o'ziga xosligi nimada? Maqolani tayyorlashda Toshkent vohasida o'tkazilgan dala tadqiqotlari ma'lumotlaridan keng foydalanildi.

Аннотация

Посещение священных мест и могил является одной из древних традиций народов Центральной Азии. Следует отметить, что в настоящее время тема паломничества стала одной из актуальных. Влияние процесса глобализации и развитие туризма приводят к тому, что количество туристов, путешествующих по направлению паломничества, с каждым годом увеличивается. Наша страна знаменита своими великими учеными, уламо и святынями, что имеет большое значение для развития паломнического туризма в стране.

Для написания данной статьи был выбран в качестве объекта исследования один из известных паломнических объектов Ташкентского оазиса – святыня Шейха Умара Вали.

История паломнических объектов Ташкентского оазиса, их архитектурные особенности и местные традиции паломничества выделяют данный регион среди других областей республики. Особенно хорошо сохранились традиции паломничества в горных и предгорных районах долины. В ходе исследования были выделены следующие вопросы: какие основные причины возрождения традиций паломничества в современном мире и в чем заключается уникальность святыни Шейха Умара Вали? В подготовке статьи активно использованы данные полевых исследований, проведенных в Ташкентском оазисе.

Abstract

Visiting holy places and graves is one of the ancient rites of the peoples of Central Asia. It is worth noting that today the topic of pilgrimage has again become one of the most pressing. As a result of the influence of globalization and the development of the tourism industry, the number of traveling pilgrims increases every year. Our homeland is also famous throughout the world for its great scientists, scientists and saints. This, in turn, is of great importance in the development of pilgrimage tourism in our country. In preparing this article, the tomb of Sheikh Umar Vali, one of the famous shrines of the Tashkent oasis, was chosen as the object of research. The pilgrimage sites of the Tashkent oasis have local features that distinguish them from other regions of the republic, with their history, architectural solutions, and pilgrimage rites of the local population. Pilgrimage rituals are especially well preserved in the mountainous and hilly areas of the oasis. The following questions were identified during the study: what are the main reasons for the revival of pilgrimage traditions in the modern world and what is the uniqueness of the shrine of Sheikh Umar Vali? In preparing the article, data from field studies conducted in the Tashkent oasis were widely used.

Kalit so'zlar: muqaddas joylar, ziyorat an'analari, lokal xususiyatlari, o'ziga xoslik, ziyorat urf-odatları, maqbara, qadamjo.

Ключевые слова: священные места, традиции паломничества, локальные особенности, индивидуальность, обычай паломничества, мавзолей, паломник.

Key words: sacred sites, pilgrimage traditions, local features, individuality, pilgrimage customs, mausoleum, pilgrim.

KIRISH

Markaziy Osiyo xalqlari o'zining buyuk tarixi va o'tmishi, boy madaniy merosi, betakror urf-odat va an'analari bilan ajralib turadi. Asrlar davomida shakllanib, sayqal topgan moddiy va ma'naviy boyliklar inson aql-idroki va tafakkurining buyuk yutug'idir. Jumladan, ziyoratgohlar, ziyorat marosimlari va urf-odatlar ham mana shu zaminda yashab kelayotgan xalqlarning diniy dunyoqarashi asosida shakllanib, Markaziy Osiyo xalqlari mentalitetining ajralmas qismiga aylangan desak xato bo'lmaydi. Ziyoratgohlar, maqbaralar va qabristonlar ommaviy e'tiqodni ifoda etuvchi muqaddas joylar ma'naviy ozuqa beruvchi omillar bo'libgina qolmay, uzoq-yaqindan ziyorat qilish uchun kelgan insonlarning uchrashish, madaniyat almashish markazi sifatida va yosh avlod tarbiyasida oliy tuyg'ularni shakllantirishda juda muhim rol o'ynaydi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLARNING TAHLILI

Toshkent viloyati Bo'stonliq tumanida joylashgan Shayx Umar Vali ziyoratgohi nafaqat O'zbekiston Respublikasi, balki Markaziy Osiyo mintaqasida mashhur ziyoratgohlardan biri bo'lib, ziyoratgohning qurilishi bilan bog'liq tarixiy ma'lumotlar juda ham kam bo'lib, asosan xalqona qarashlar va rivoyatlar bugungi kunga qadar yaxshi saqlanib qolgan.

Shayx Umar Bog'istoniy to'g'risida ma'lumot "Rashohat", "Lamohat", "Nasabnomai Xoja Ahrori Valiy", "Tarixi jadidayi Toshkand" kabi tarixiy manbalarda qayd etilgan [1.B-252].

Jumladan, Toshkent viloyati ziyoratgohlari to'g'risida ma'lumot beruvchi muhim yozma manbalardan yana biri Muhammad Solihxo'ja Toshkandiyning qalamiga mansub "Tarixi jadidai Toshkand" asari hisoblanadi. Mazkur asarda Qaffol Shoshiy, Shayx Muhammad parranda, Xoja Dovud, Shayx Hovandi Tohur, Boboi Obrez, Hazrat Ukkosha, Xoja Yakka, Zangi Ota, Shayx Zayniddin, Xoja Chirog'bardor, Said Rabotakxoja va Xoja Alambardor kabi bir qator shaxslarga tegishli mozorlarning shaharda joylashgan o'rni, ularga tutash binolar va o'rtasidagi masofa hamda o'sha davrdagi holati to'g'risida ma'lumotlar olish mumkin [2.B-94].

Yurtimiz ziyoratgohlarini tadqiq etish, tarixi va ziyoratgohlarning paydo bo'lishiga sabab bo'lgan aziz insonlarning hayoti bilan tanishishda muhim manbalardan biri "O'zbekiston ziyoratgohlari va qadamjolari" turkumidagi kitoblar muhim ahamiyatga ega. Mazkur to'plamning birinchi jildida Farg'ona viloyati, ikkinchisida Andijon va Namangan, 3-jildi qadimiy va muazzam Toshkent viloyati va Toshkent shahri ziyoratgohlariga bag'ishlangan. Mualliflar tomonidan Toshkent viloyati joylashgan 74 ta muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar tarixi, ular bilan bog'liq afsona va rivoyatlar to'g'risida ma'lumot berilgan [3.B.-356]. Shuningdek, "O'zbekiston obidalaridagi bitiklar" deb nomlanuvchi 25 jildan iborat kitoblar turkumida Toshkent viloyati epigrafikasi haqida kitob jildi 2017 yilda nashr etilib, Zangiota va Shayx Umar Vali Bog'ustoni kabi qadimiy ziyoratgohlar bilan bir qatorda mustaqillik yillarida bunyod qilingan Masjid Ali ziyoratgohi tarixi, ziyoratgohlardagi bitiklar to'g'risida ma'lumot berilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Maqolani tayyorlashda sinxron, qiyosiy-tarixiy metodlaridan foydalanildi. Taqqoslash usuli asosan, ziyorat marosimlarini o'rganish davomida keng qo'llanilib, Toshkent viloyati hamda respublika miqyosidagi ziyorat marosimlari o'zaro taqqoslanib, mazkur mintaqaning hududiy joylashuvi, xo'jaligi va iqtisodiy ahvoli kabi omillar ta'sirida vujudga kelgan lokal xususiyatlar aniqlandi. Sinxron usuli yordamida ziyorat marosimlarining diniy, ma'naviy, iqtisodiy hamda lokal xususiyatlari ham birgalikda tahlil etildi. Qiyosiy-tarixiy usul orqali ziyoratgohlar va ziyorat marosimlarining rivojlanish tarixi bosqichlarida o'ziga xos xususiyatlarni aniqlash, sobiq sovet davri hamda mustaqillik yillarida ziyoratgohlarga bo'lgan munosabatni tahlil etish, shuningdek, globallashuv jarayonlari kuchli kechayotgan bugungi kunda ziyorat marosimlarida sodir bo'layotgan transformatsion jarayonlarni aniqlashda keng foydalanildi. Tadqiqotning asosiy natijasi muqaddas mozorlarni ulug'lashning zamonaviy amaliyotini tahlil qilishdan iborat.

TAHLIL VA NATIJALAR

Toshkent viloyati mashhur ziyoratgohlardan biri Shayx Umar Vali ziyoratgohi bo'lib, Shayx Umar Bog'istoniy (tug'ilgan yili aniq emas, 1291-92 yilda vafot etgan) avliyo darajasida ulug'lanib, ul zot vafotidan so'ng bu er muqaddas ziratgohga aylantirilgan. Qutb ul-aqtoq martabasi bilan ulug'langan Hazrat Shayx Umar Bog'ustoni choriyorlardan Umar ibn Hattob (r.a.) avlodidan bo'lib, Toshkent vohasida yashab o'tgan valiy va ulamolarning katta qismi mana shu avlodga nasab jihatdan bog'lanadi. Qolgan qismi esa piru muridlik bog'lanishlariga ega bo'lib, yagona ruhoniylar birligini tashkil etadi. Shu sabab ham Toshkent vohasida Yassaviya tariqati keng tarqalgan.

TARIX

Shayx Umar Vali ilmi, Islom dini targ'ibotchisi bo'lgan. Atrofdagi aholi savodini chiqarishga harakat qilgan hamda xalqning diniy, ma'naviy-ma'rifiy rahnamosi bo'lgan [4.B-327.].

Avliyo qabri yonida umr yo'ldoshlari (Qurbonjon ocha) hamda nevarasi Ho'ja Dovud qabri mavjud. Savet davridagi ateistik siyosat sabab mashhur ziyoratgoh faoliyati taqiqlanib, diniy ulamolar qatag'on etilgach, ziyoratgohdan faqatgina nuragan paxsa devorlargina saqlanib qolgan. Mustaqillik sharofati qabr ustida 2002-2006 yillar davomida Nanay qishlog'ida tug'ilib o'sgan Niyozmetovlar oilasi tamonidan sharqona uslubda maqbara bunyod etilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 9 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-6165-son Farmoniga muvofiq O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021 yil 24 fevraldagi "Ichki va ziyorat turizmni rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi 100-sonli Qarorining "Ziyorat turizmi marshrutlarida foydalaniladigan madaniy meros ob'ektlarining 2021 - 2025 yillarda ustuvor ravishda restavratsiya qilish" dasturiga kiritilgan ziyoratgohda sharqona uslubda 3 ta maqbaralar bunyod etilib, hozirgi kunda masjid qurilishi ishlari olib borilmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mustaqillik sharofati bilan yurtimizdagi ziyoratgohlar qayta tiklanib, ziyoratchilar va sayyohlar uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan.

Jadval №1. Shayx Umar Vali ziyoratgohida ziyorat marosimlari elementlari.

Elementlar	An'anaviy (sovet davriga qadar)	Zamonaviy (2019-2020)
Kiyinish madaniyatiga amal qilish (ayollar va erkaklar).	Barcha uchun majburiy.	Ziyoratchilar uchun shart. Sayyohlar uchun shart emas.
Tahoratda bo'lish (qalb va jism pokligi).	Barcha uchun majburiy.	Ziyoratchilar uchun shart. Sayyohlar uchun shart emas.
Duo o'qish (Qur'on suralari).	Barcha uchun majburiy.	Ziyoratchilar uchun shart. Sayyohlar uchun shart emas.
Qurbonlik keltirish.	Iqtisodiy imkoniyati etarli ziyoratchilar uchun majburiy (Qurbonlik go'shtidan taom tayyorlab tarqatish).	Iqtisodiy imkoniyati etarli ziyoratchilar zarur. Sayyohlar imkoniyatiga qarab.
Pul xayr-ehson qilish (yoki oziq-ovqat, uy hayvonlari).	Iqtisodiy imkoniyati etarli ziyoratchilar uchun majburiy. Qolganlar imkoniyatiga qarab (kamxarj ehson).	Iqtisodiy imkoniyati etarli ziyoratchilar zarur. Boshqalar imkoniyatiga qarab.
Narsa-buyum ehson qilish (material, turli buyumlar).	Turli buyumlar ehson qilinganligi to'g'risida ma'lumotlar mavjud.	Oqliq deb atalgan oq material, joynamoz, gilam kabi jihazlar.
Olov yoqish (sham, chiroq yoqish).	Qirq chiroq yoqilgan.	Bugungi kunda chiroq yoqish taqiqlangan.
Qurbonlik go'shtidan taom tayyorlab, tarqatish.	Ziyoratgohda asosan qo'y, xo'roz va echki qurbonlik qilib, sho'rva va osh kabi taomlar tayyorlab tarqatilgan.	Ixtiyoriy, bugungi kunda maqbara alohida qurbonlik keltirish va taom tayyorlash uchun sharoitlar mavjud.
Muqaddas mozorlarning mo'jizaviy ta'siriga ishonch (dardiga shifo, muammolarga echim topish).	Mo'jizaviy ta'sir kuchi to'g'risida ma'lumotlar mavjud (avliyoning hayotiy mushkullarga echim topishdagi ko'magi), befarzandlar farzand so'rab kelishgan.	Ziyoratchilarda ishonch mavjud. Ziyoratgohdagi ko'p asrlik daraxtlar va buloq suvi turli dardlarga shifo deb qaraladi.

Jumladan, Toshkent viloyatida Bo'stonliq tumani Bog'iston qishlog'ida joylashgan ziyoratgoh bahor va kuz oylarida ziyoratchilar bilan gavjum bo'ladi. 2023 yil dala tadqiqoti ma'lumotlariga ko'ra maqbaraga nafaqat Markaziy Osiyo, shuningdek, Turkiya, Malayziya va boshqa turkiy davlatlardan ziyoratchilar kelganligi kuzatilgan [5.].

Bo'stonliq tumani bo'ylab sayohat tashkil etuvchi Turistik firmalar tomonidan ko'rsatilayotgan ziyorat yo'nalishlari tahlili shuni ko'rsatdiki, asosiy yo'nalishga quyidagi ziyorat obyektlari kiritilgan: Balagordon, Qadamjoy va Shayx Umar Vali (shuningdek, Chorvoq suv ombori).

Jadval №2. Bo'stonliq tumani yo'nalishi ziyorat obyektlarining qisqacha xususiyatlari.

№	Ziyorat obyektlarining xususiyatlari	Ziyorat marosimlarining o'ziga xos xususiyatlari
1.	Jarboshi Avliyo (Balagordon) qadamjosi.	G'or va buloq suviga ega tabiati so'lim joy. Xalqona qarashlarga ko'ra Hazrati Bahouddin Naqshband qadamlari etgan joy bo'lib, turli balolardan xolos etuvchi joy sifatida ziyorat qilinadi. G'orda tomib turuvchi buloq suvi oshqozon-ichak kasalliklariga shifo hisoblanadi. Asosan bahor va kuz oylarida gavjum bo'lib, qurbonlik qilib, taom tayyorlanadi.
2.	Qadamjoy (Obi Rahmat) ziyoratgohi – 365 yil umr ko'rgan Idris payg'ambar nomi bilan bog'lanadi.	Ziyoratgohda besh panja shaklidagi buloqlar hamda 750-800 yoshli, diametri 8,47 sm.ga teng ulkan chinor daraxti mavjud. “Muqaddas buloqlar” suvi tarkibidagi ma'danlar oshqozon-ichak kasalliklarini da'volashda shifobaxsh suv hisoblanadi. Yana bir mo'jizaviy xususiyati shuki, buloq suvlari qishda iliq, yozda esa muzdek bo'lib turadi. Asosan, qurbonlik so'yilib, chalpak va bo'g'irsoq pishiriladi. Buloq suvi dardga shifo deb ixlos bilan ichiladi. Savdo xodimlari va uzoq safarga yo'l olgan kishilar ziyoratga kelib, safari behatar bo'lishini, savdo ahli esa baraka so'raydi. Befarzandlar farzand istagida ziyoratni amalga oshiradi.
3.	Shayx Umar Vali ziyoratgohi.	Mustaqilidan so'ng sharqona uslubda maqbara bunyod etilgan. Atrofi bog' bo'lib, rivoyatlarga ko'ra bu erdagi qatrangi, yong'oq kabi ko'p asrlik daraxtlar Shayx Umar Vali tomonidan ekilgan.

Maqolada keltirilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, Toshkent vohasida mashhur bo'lgan Shayx Umar Vali ziyoratgohlardagi an'analar vaqt va zamon ta'siri ostida o'zgarib turgan bo'lsada, asosiy – avliyo va valiy insonlarga hurmat, ularni e'zozlash kabi qarashlar asrlar osha ajdodlardan avlodlarga me'ros sifatida o'tib kelmoqda. Jumladan, sovet davlati tomonidan olib borilgan diniy taqiqlarga qaramasdan xalqimizning avliyo va ulamolarga bo'lgan ishonch va hurmati yo'qolmagan.

Shayx Umar Vali ziyoratgohida qabri atrofini supirish, qabrni o'pish, chiroq yoqish kabi amallar bugungi kunda taqiqlangan. Shuningdek, ziyoratgohda turli shaklga ega arab yozuvidagi bitiklarga ega toshlar mahalliy aholi tomonidan e'zozlanib, toshni tavof qilish va niyat qilish kabi urf-odatlar bajarilgan [6].

Ziyoratchilar asosan islomiy amallarni bajarish – Qur'on oyatlarini o'qish, duo qilish va nomoz o'qish, qurbonlik (Ollohga atab) va ehson qilish kabi amallarni bajarish mumkin. Ziyoratgohda imom (mahalliy aholi shayx deb ataydi) faoliyati yo'lga qo'yilgan bo'lib, imom tomonidan Qur'oni karim oyatlarini tilovat etilib, diniy mavzuda ma'ruza qilinadi. Bu esa ziyoratchilarning diniy dunyoqashi yanada kengayishiga, ziyorat davomida ma'naviy ozuqa olishlariga yordam beradi. Zero muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar ma'naviy tarbiya maskani hisoblanib, xalqimizning buyuk tarixi, ulug' zotlari to'g'risida ma'lumot berish bilan bir qatorda, ziyoratchilarda poklik, halollik, vatanparvarlik, mehnatsevarlik va o'zaro hurmat tuyg'ularini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

TARIX

Xulosa qilib shuni qayd etish mumkinki, Toshkent viloyatidagi ziyoratgohlar va qadamjolar to'g'risidagi qarashlar hamda tasavvurlar asrlar davomida shakllanib, bugungi kunga qadar yaxshi saqlanib qolgan [7.B.-11]. Ziyoratgohlar bilan bog'liq marosimlar an'ana tarzida ajdodlardan avlodlarga meros sifatida o'tib kelmoqda. Muqaddas joylar, er, suv, hayvonlar va o'simliklar to'g'risida xalqona qarashlar, marosimlar hamda tabobat sirlari odamlar ongida saqlanib, avloddan-avlodga o'tadi. Xalqona qarashlar asosan, og'zaki holatda saqlanadi va quyidagi yo'llar bilan avlodlarga uzatiladi:

- a) kundalik oilaviy (umumiy) aloqa orqali;
- b) an'anaviy "ustoz-shogird" tizimi orqali;
- c) qadimiy usul, ya'ni o'zaro muloqot va o'rgatish orqali [8. Rp.-11].

Shu bilan birga, qadamjo va ziyoratgohlarning har biri ma'lum bir tuman, qishloq hamda mahallalarda yashovchi mahalliy aholining an'anaviy turmush tarzi hamda diniy qarashlarini ifodalovchi maskan sifatida muhim o'rin tutadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Мустафоев С., Аблаев М. Туронзамин азиз авлиёлари ва уломалари тазкираси. 2-китоб. –Т.: "Sano-standard", 2017.
2. Султонов Ў.А. Муҳаммад Солиххўжа ва унинг "Тарихи жадидаи Тошканд" асари (XIX аср). – Тошкент.: "Ўзбекистон", 2007.
3. Эралиев Б., Остонақулов И., Абдулаҳатов Н. Ўзбекистон зиёратгоҳлари ва қадамжолари: Тошкент вилояти ва Тошкент шаҳри.-Тошкент, "Турон замин зиё" 2015.
4. Кабирова Б. Тарихий маконга бой Бўстонлиқ.-Т.: "Инноватсион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи", 2023.
5. Dala yozuvlari Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani 2023 yu.
6. Dala yozuvlari Toshkent viloyati Bo'stonliq tumani 2024 yu.
7. Жумаева Ш.Б. Тошкент вилояти зиёратгоҳлари: ривожланиш босқичлари ва ўзига хос хусусиятлари.–Т.: "GRANT KONDOR PRINT", 2023.
8. Harvey G. Animism. Respecting the Living World. Animizm. Uvajaya jivoy mir. – New York: Columbia University Press, 2006.

Fotolavha: Shayx Umar Vali ziyoratgohi ziyorat marosimlari.